

УДК 343.137.5

DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v2.2025.36>**В. Є. Мулявка**orcid.org/0009-0003-9514-6079*аспірантка кафедри міжнародного та європейського права
Державного некомерційного підприємства
«Державний університет «Київський авіаційний інститут»*

ПРАВОВА ПРИРОДА САНКЦІЙ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІР

Проблема дослідження полягає у визначенні ролі Статуту Ліги Націй та Статуту ООН як основних міжнародно-правових джерел у побудові сучасної санкційної політики відносно держав-порушників міжнародного права.

Метою статті є обґрунтування особистого авторського розуміння того, що порядок визначення та застосування санкцій як примусових міжнародних заходів має здійснюватися виключно в межах прийнятих правових та узгоджених обмежень, що встановлюються лише нормами та принципами міжнародного права.

Завданнями є аналіз міжнародно-правових джерел, наукових праць відомих вітчизняних та закордонних дослідників, у яких визначено підстави визначення міжнародних санкцій та порядку їхнього застосування.

Результати дослідження. Ефективність санкцій та визначення умов і порядку їх застосування є першочерговими питаннями, але ефективність має підвищуватися не сумбурно заради досягнення результатів будь-якими засобами, без нашарувань поверхових суб'єктивних поглядів, що зараз достатньо спостерігається у реаліях сьогодення, а виключно в межах виражених, правових та узгоджених обмежень, що встановлюються лише нормами та принципами міжнародного права. Останнє виробляється завдяки уявленню правової природи застосування санкцій. У певних рамках дискусійність стосовно природи має бути завжди, бо практика застосування санкцій постійно удосконалюється, з'являються нові її форми та види, частка з яких завдяки роботі юристів-міжнародників, впливових політиків та керівників держав та міжнародних організацій потім відображається у сталих нормах та принципах міжнародного права.

Правова природа санкцій, як квінтесенція вивіреної, обґрунтованої та узгодженої суб'єктами міжнародного права наявної на певний момент узагальненої практики їх застосування, відображається, в першу чергу, у міжнародних джерелах, яких зараз багато, але методологічні засади визначено у найголовніших, – Статуті Ліги Націй та Статуті ООН.

Отже, визначальні, але не всі, лише початкові, елементарні характеристики правової при-

роди міжнародно-правових санкцій були закладені у Статуті Ліги Націй, де одразу у преамбулі зазначалося, що держави-учасники шляхом прийняття *чотирьох зобов'язань* можуть сприяти міжнародному співробітництву та досягненню миру. Ці зобов'язання такі: не вдаватися до війни; встановлювати відкриті, справедливі і чесні відносини між націями; визнавати міжнародне право у якості єдиних правил поведінки між урядами та добросовісно дотримуватися всіх прийнятих на себе договірних зобов'язань [1, преамбула].

Ці чотири найважливіші положення протягом всіх наступних десятиліть аж до початку ХХІ століття повторювалися майже в кожному джерелі міжнародного права, безперечно, із доповненнями або із розширеним змістом. Фактично у преамбулі були сформульовані основні методологічні основи для застосування примусових заходів у вигляді санкцій, які були розкриті у статті 16 Статуту.

Якщо порівняти положення Статуту Ліги Націй стосовно санкцій з тими, що були потім сформульовані у Статуті ООН, підписаному в Сан-Франциску 26 червня 1945 року, одразу можна сказати, що у Статуті Ліги були лише начерки, фрагменти, ескізи тощо, но не більше.

У вітчизняних та закордонних наукових колах по-різному відносяться до історичної ролі Ліги Націй, у тому числі й в питаннях застосування її державами-членами колективних примусових заходів у вигляді санкцій. Нажаль, більшість науковців піддають критиці діяльність Ліги, підкреслюючи, що створення першої в історії міжнародної організації з підтримання миру і безпеки на основі закладених в її статуті принципів правового регулювання, третейського розгляду і узгодження відкривало лише новий етап у розвитку міжнародних відносин, що міжнародна організація «страждала» явною недосконалістю організаційної структури, що положення її Статуту були розпливчастими і невизначеними, а великі надії, що пов'язувалися із Лігою у міжнародному співтоваристві, не виправдалися [2, с. 105].

Більш виваженим науковим підходом щодо історичної ролі Ліги Націй можна вважати

погляди викладачів-дослідників КНУ імені Тараса Шевченка, які висвітлюють не стільки негативні, скільки позитивні моменти в організації та діяльності цієї першої міжнародної міждержавної організації. Ось, що вони зазначають: «Ліга виявилася нездатною придушити перші небезпечні вогнища війни, розв'язані фашистськими державами. Друга світова війна остаточно поховала Лігу націй, хоча формально вона проіснувала до 31 липня 1946 р. Крах Ліги націй серйозно підірвав ідею колективної безпеки. Підстав для негативних оцінок цієї міжнародної організації цілком достатньо. Але було б помилково перекреслити всю історію Ліги, звести її діяльність лише до недоліків. Були в її роботі і здобутки. Ліга відіграла у ряді випадків позитивну роль у розв'язанні післявоєнних проблем. Так, за перші 10 років свого існування (1919–1929-рр.) Лігою націй було розглянуто 30 міжнародних конфліктів, і більшість з них удалося розв'язати» [3].

Тепер проаналізуємо основні положення Статуту ООН. Основні положення стосовно санкцій знаходяться у статтях 41 та 42 Статуту, бо саме на них вказується у статті 39, що заходи для підтримання та відновлення миру і безпеки здійснюються на підставі цих двох статей.

У статті 41 вказується про заходи, які *уповноважена визначати Рада Безпеки (РБ) та вони не пов'язані з використанням збройних сил*. Ці заходи повинні застосовуватися для реалізації рішень РБ та остання *може вимагати* від членів Організації застосування цих заходів. Інакше кажучи, перелік заходів може бути необмеженим, а до цього переліку можуть бути додані або включені повна або часткова перерва економічних відносин, залізничних, морських, повітряних, поштових, телеграфних, радіо або інших засобів сполучення, а також розрив дипломатичних відносин.

Отже, заходи застосування міжнародного примусу у вигляді санкцій без використання збройних сил сформульовані дуже широко, а наданий конкретний перелік того, що може бути доданим до безмежного переліку, здається, вказує на те, що останні з конкретного переліку можуть бути застосовані паралельно із тими, що вирішила застосувати РБ у якості основних.

У статті 42 Статуту вже йдеться про *застосування міжнародного примусу у вигляді санкцій із залученням збройних сил* (повітряних, морських або сухопутних сил), якщо РБ визнає, що заходи без використання збройних сил були недостатніми або вже виявились недостатніми. Такі заходи (із залученням збройних сил) можуть включати демонстрації, блокаду та інші операції повітряних, морських чи сухопутних сил Членів Організації.

Відтак, у статті 42 Статуту однозначно визначено, що санкційні заходи, які не пов'язані з використанням збройних сил, *мають обов'язково передувати застосуванню санкцій із використанням збройних сил*. Оразу застосувати санкційні заходи із використанням збройних сил без попереднього застосування заходів без військової сили за змістом статті 42 неможливо. Це, так би мовити, кардинально відрізняє правову основу застосування санкцій на підставі положень Статуту ООН від санкцій, які мали застосовуватися згідно із положеннями Статуту Ліги Націй.

Досліджуючи правову природу міжнародно-правових санкцій необхідно звернути ще на один важливий аспект, який простежується за змістом всіх статей двох Статутів: і Ліги Націй і Організації Об'єднаних Націй. Але, найбільш зримо цей аспект простежується за змістом статті 1 Статуту ООН, де у пункті 1 йдеться про *чотири підстави* застосування санкцій у вигляді ефективних колективних примусових заходів.

Всі чотири підстави чітко дають уявлення про те, коли можна застосувати колективні заходи стосовно держави (держав), що готуються до правопорушення, намагаються його скоїти або знаходяться у процесі здійснення правопорушення.

Виникає питання, а може держава (держави) вдатися до міжнародного примусу без наявності вищезазначених підстав, тобто безпідставно, виявивши при цьому свавілля, наприклад, для досягнення суто своїх меркантильних інтересів за рахунок нанесення шкоди (територіальної, економічної, фінансової) іншій державі?

В цьому плані дуже цікавими є наукові праці дослідника Ф. П. Шульженка, який виділив детермінанти, що сприяють появі свавілля в міжнародно-правових відносинах як в минулому, так і в сучасних умовах на межі ХХ–ХХІ сторіч. Серед них він назвав такі: юридична недосконалість системи світової і регіональної безпеки, яка була створена після другої світової війни та протистояння між військовими блоками НАТО і Варшавського договору; зміна пріоритетів західними політиками у відношенні до системи соціальних цінностей і актуалізація питань економічної безпеки їх держав, розширення ними співпраці з авторитарними режимами в питаннях обміну передовими технологіями, товарами і послугами; тотальний страх керівників міжнародних організацій і країн західної демократії перед шантажем і погрозами з боку авторитарних держав; бездіяльність міжнародних безпекових організацій, неконкретність та суперечливість норм міжнародно-правових актів, що визначають юридичний статус цих організацій та процедуру застосування санкцій до суб'єктів правовідносин, що порушують міжнародний правопорядок; зни-

ження ролі права і домінування політичного компонента в міжнародних відносинах; недосконала система превентивних заходів щодо обмеження свавілля, поширення зброї масового враження, денуклеаризації, що призвело до воєнного посилення авторитарних режимів, їх консолідації і протистояння з демократичним світом; примирення з державами-порушниками норм міжнародного права, заморожування регіональних конфліктів між суб'єктами міжнародного права [4, с. 16]. Науковець наголошує, що «свавільні тоталітарні режими використовують платформи ООН та інших міжнародних організацій для просування свого державного егоїзму, імперскості, маніпулювання свідомістю суспільств в інших суб'єктах цих організацій, зловживання правом» [5, с. 11].

Відповідь на поставлене вище питання може бути тільки одна: якщо санкційний режим вводиться якоюсь державою поза приписами міжнародного права, всупереч підстав, які проголошені в міжнародних актах, то така держава проявляє свавілля в міжнародно-правових відносинах, її санкційні заходи є правопорушенням та підлягають реагуванню з боку інших держав аж до застосування міжнародних примусових заходів.

Отже, правова природа міжнародно-правових санкцій не передбачає їх застосування поза межами міжнародного правового поля; вони мають вводитися виключно на засадах, визначених у міжнародно-правових актах, при наявності доведеного факту правопорушення з боку держави-порушника та в межах, які пропорційно адекватні завданню збиткам під час скоєння правопорушення.

До природи міжнародно-правових санкцій необхідно віднести таку складову, як контроль над ефективністю їх застосування. Реалії сьогодення яскраво свідчать, що держави-правопорушники, використовуючи прогалини у міжнародному праві щодо використання санкційних режимів, знаходять численні можливості для їхнього обходу. Дійсно, якщо держава-порушниця легко обходить санкції, то втрачається здоровий глузд щодо їх застосування. Не може бути застосований міжнародно-правовий механізм примусу, якщо заздалегідь звісно про можливість легкого його обходу, що подібними санкціями держава-правопорушниця не отримає покарання, а держави, що зазнали матеріальної або іншої шкоди, не отримають очікуваного захисту.

На теперішній час міжнародна спільнота робить все необхідне для того, щоб санкційні режими досягали своєї цілі, щоб держави-правопорушники усвідомлювали невідворотність покарання за скоєні правопорушення.

Говорячи про правову природу міжнародно-правових санкцій неможливо обійти сторо-

ною так звані «односторонні примусові заходи», або «односторонні санкції» (unilateral sanctions), які накладаються країнами в односторонньому порядку (або групою держав). Накладення односторонніх санкцій вже є усталеною практикою для країн ЄС, США та G7.

Термін «односторонні примусові заходи» важко піддається визначенню. Хоча в останні роки всім звісні факти здійснення економічних примусових заходів, що вживаються однією державою або групою держав стосовно іншої, як спроба змусити останню змінити свою політику. Такі заходи прийнято називати «розумними» або «адресними»: це й торгові санкції у вигляді ембарго, й різні бойкоти, й припинення руху фінансових та інвестиційних потоків тощо.

Інакше кажучи, такі заходи здійснюються поза межами міжнародного правового поля, бо не є санкціонованими відповідними рішеннями ГА ООН.

Питання законності – незаконності односторонніх примусових заходів неодноразово дискутувалися у рамках міжнародних організацій [6, 7], але остаточного рішення досі немає. Країни ЄС, США та G7 широко практикували та продовжують практикувати застосування цих санкцій, не особливо дбаючи про те, чи відповідають вони нормам міжнародного права чи ні. Слідом за ними інші країни також активно почали застосовувати односторонні примусові санкції – Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, Канада, Австралія, Ісландія, Швейцарія, Японія та ін. [8, с. 60–82].

Вітчизняні та закордонні науковці не залишилися осторонь від дослідження проблеми односторонніх санкцій, які становлять зараз поширене політичне, економічне, правове та соціальне явище значно поширилося в останні десятиліття та роки.

В цьому сенсі привертає увагу стаття науковиці Є. К. Карлюга, яка дослідивши зміст дефініції «міжнародно-правові санкції», зробила висновок про те, що фактично сучасний стан міжнародних відносин вказує на існування двох різних за своїми характерними ознаками примусових заходів, які одночасно носять назву «санкції». Серед них, ... примусові заходи, вжиті РБ ООН на виконання повноважень відповідно до глави VII Статуту ООН, а також примусові заходи, застосовані державою, групою держав або міжнародними організаціями без схвалення Ради Безпеки ООН, з метою примушення іншої держави до зміни її політики [9, с. 160]. При цьому Є. К. Карлюга не вважає доцільним визнавати останні «санкціями» в строгому сенсі слова, але й не вважає їх протизаконними у відповідності до принципів та норм міжнародного права. Тобто, науковиця повністю дотримується ідей,

закладених у міжнародних документах, що були розглянуті вище.

Подобних поглядів дотримується більшість закордонних науковців. У якості прикладу можна навести міркування науковця Тома Ройса (Tom Ruys), який детально дослідив питання співвідношення санкцій із реторсіями та контрзаходами. Він вважає, що поняття «санкція» зараз розуміється за різними підходами, що воно, якщо застосовується у вигляді односторонніх примусових заходів, не має єдиного встановленого значення в міжнародному праві, що не можна одразу без попереднього детального аналізу визначити чи є санкції зрештою законними чи ні. Це потрібно оцінювати, за його думкою, в кожному конкретному випадку. Tom Ruys зазначає, що точний ступінь, до якого діє міжнародний принцип невтручання та обмежує допустимий обсяг таких санкцій, залишається поки ще незрозумілим. Якщо односторонні санкції здійснюються відповідно до обов'язкової резолюції Розділу VII Ради Безпеки ООН, то безперечно вони є повністю законними. У той же час проблема щодо законності застосування санкцій у сенсі міжнародного права стосовно захисту гуманітарних інтересів громад країн, відносно яких здійснюються санкції, залишається повністю, як сказав науковець, «закритою таємницею». На окреслені проблемні питання, вважає Tom Ruys, наука міжнародного права обов'язково у найближчі роки має дати конкретні відповіді [10, с. 27].

У створі міркувань Тома Ройса досліджує проблеми односторонніх санкцій й науковиця Александра Хофер (Alexandra Hofer), яка виправдовує застосування санкцій США відносно РФ з приводу агресії останньої проти України та зазначає, що існує розбіжність між використанням санкцій як інструменту зовнішньої політики та як вони розуміються в міжнародному праві. Можливо, ця невідповідність, каже Александра Хофер, пояснює, чому односторонні санкції автоматично не вписуються в рамки, розроблені міжнародним правопорядком. Але, у той же час, зазначає, що коли США застосовують односторонні санкції для захисту своїх національних і зовнішньополітичних інтересів, більшість країн обурює той факт, що США використовують свою економічну владу, щоб нав'язати не лише певний тип норм, але й власне тлумачення цих норм. Їхні заперечення проти такої практики демонструє часте ухвалення резолюцій ГА ООН із засудженням одностороннього примусу.

У якості висновку Александра Хофер стверджує, що, якщо держави вважають односторонні санкції нелегітимними, це може мати наслідки для загальної ефективності санкцій як засобу примусового виконання міжнародної політики.

Необхідно стосовно односторонніх санкцій розробити політику недотримання та опору, який включав би розробку аргументів про те, що певна санкційна практика є незаконною. З цього випливає, що міжнародне право хоче впливати на державну практику у сфері санкцій, а для забезпечення ефективного правозастосування необхідно знайти спосіб подолати не лише розрив між правовою теорією та політичною практикою, а також між державами, які визнають часте прийняття односторонніх примусових заходів та тими, що заперечують цю практику [11].

Отже, й положення міжнародно-правових джерел, й аналіз наукових праць свідчать про те, що природа односторонніх санкцій поки ще не вписується повністю у природу міжнародно-правових санкцій.

Декілька цікавих наукових положень стосовно санкцій у сфері забезпечення національної безпеки висловив науковець П. П. Богуцький, який стверджує, що правова природа санкцій полягає у визначенні негативних наслідків порушення вимог і положень права та у вжитті заходів щодо забезпечення виконання вимог права, щодо відповідальності за вчинені порушення. Формально-логічний аспект змісту санкцій використовується у юридичній конструкції норми права, де санкції є визначеними у нормі права формалізованими наслідками протиправної поведінки, передбачають конкретні вид і міру відповідальності, покарання [12].

Як бачимо, науковець, говорячи про природу санкцій, виділяє два її основних аспекти: *по-перше*, застосування санкцій передбачає попереднє визначення негативних наслідків порушення вимог і положень права, тобто з'ясування як самого факту невиконання норм права, так й факту настання негативних наслідків за результатами порушення вимог права. Дійсно, навіть застосовувати санкції, якщо не було порушення вимог і положень права, а якщо факт порушення був і він встановлений, то навіть застосовувати санкції, якщо не було суттєвих негативних наслідків за результатами порушення. *По-друге*, природа санкцій передбачає вжиття заходів щодо забезпечення виконання вимог права, тобто відновлення «status quo» (відновлення правового положення, яке існувало до здійснення правопорушення та збереження його) та притягнення до відповідальності винних за вчинене порушення. Таким чином, природа застосування санкцій має чітку послідовність конкретних процесуальних дій: встановлення факту правопорушення, оцінка нанесеної шкоди або можливих негативних наслідків, вжиття заходів щодо відновлення «status quo» та притягнення до відповідальності винних у правопорушенні. Фактично П. П. Богуцький говорить про межі початку

та закінчення застосуванню санкцій, а це дуже важливе питання як для уявлення природи санкцій, так й для практичної складової: коли починати та коли закінчувати санкції – найважливіше питання як для того, хто вводить санкції, так й для того, відносно кого вони здійснюються.

Далі науковець, розмірковуючи про судову процедуру застосування санкцій, визначає, що для захисту національних (економічних, політичних, державних тощо) інтересів державою вдаватися до судових процедур не треба, оскільки реалії дійсності потребують оперативного та безумовного реагування з метою забезпечення національної безпеки. Однак, розмірковує П. П. Богуцький, оперативність та нагальність подібних санкцій жодним чином не заперечують принципам верховенства права і законності, а навпаки утверджують реалізацію вказаних принципів на основі захисту національних інтересів, досягнення необхідного для сталого розвитку суспільства, для життєдіяльності людини безпекового рівня, а можна ще додати й для утвердження або зміцнення певного зовнішньополітичного курсу, про що казали науковці, праці яких було розглянуто вище.

Як бачимо, П. П. Богуцький розглядає застосування санкцій для забезпечення національної безпеки або проведення зовнішньополітичної діяльності як різновид односторонніх санкцій, і в цьому випадку алгоритм послідовних дій абсолютно не такий, як під час застосування санкцій в межах міжнародного правового поля та виключно на підставі норм і принципів міжнародного права.

Не можна пройти повз дуже виваженої та вельми цікавої наукової праці науковця М. І. Хавронюка, члена правління Центру політико-правових реформ, у який він досліджує санкції у вигляді спеціальних обмежувальних заходів, що передбачає доволі серйозні ризики застосування. Науковець, аналізуючи практику застосування санкційних заходів в останні роки, недвозначно але обережно натякає на невідповідність їх існуючим правовим положенням. Слід віддати належне, каже науковець, рішучості і завзяттю посадовим особам України, які останнім часом узялися застосовувати санкції. Але все ж видається, що їх широкому застосуванню «мав би передувати період належної правової, інституційної та організаційної підготовки. Недоліки початкової редакції Закону «Про санкції» можна було не побачити або пробачити в революційному 2014-му. Однак у керівників держави та всіх нас було достатньо часу, аби ці недоліки виправити, бути витриманими та навчитися прогнозувати правові і політичні наслідки прийнятих рішень. Зрештою, не все, що треба робити заради рейтингу, можна робити» [13].

У тому ж дусі, що й М. І. Хавронюк, розмірковує науковець Л. Семишопський у статті «Чи не загрожують національній безпеці методи її захисту?», де він, фактично говорячи про правову природу санкцій, проводить паралель їх застосування на внутрішньодержавному і міжнародному рівнях. Л. Семишопський зазначає, що невідомо, якому відсотку громадян до вподоби перспектива одного дня опинитися поза законом – чи то через помилку, чи то через умисел. *А те, що таке трапляється навіть у країнах із більшим досвідом санкційних війн, – факт.* Фактом, продовжує далі науковець, є й то, що українські нардепи бажають удосконалювати санкційне законодавство, аби розширити підстави для встановлення обмежень і кількість органів, які зможуть їх накладати без судового контролю. Але, констатує дослідник, прикметно: закон виписали таким чином, що підставою для застосування санкцій може стати... саме застосування санкцій. Бо серед підстав їх запровадження згадуються дії (знову ж таки, без уточнення резидентства особи, яка їх учиняє), які порушують права та свободи, обмежують право власності. Тобто при бажанні це можна поширити й на самих членів РНБО, які, за Конституцією, не мають імунітету від відповідальності за наслідки свого голосування [14, с. 5].

Безпосередньо дослідженню проблеми правової природи міжнародно-правових санкцій присвятили автори І. А. Гомля та Д. О. Микитенко.

Науковці розглянули проблему скрізь призму практичного застосування санкцій, починаючи з 1980-років, державами Європейського Союзу (ЄС), керівники яких називають санкції рестриктивними заходами, що є найбільш доступною формою так званої, зазначають автори, квазі-силової дипломатії. На думку науковців застосування санкцій ЄС віднесено до сфери Спільної зовнішньої політики та політики безпеки (СЗПБ) [15, с. 140].

Здійснюючи цю політику (СЗПБ), держави ЄС, особливо на даний час, застосовують санкції надзвичайно широко. Застосування обмежувальних заходів (санкцій) здійснюється у рамках міжнародного документу під назвою «Рекомендації щодо впровадження та оцінки обмежувальних заходів (санкцій) у рамках Спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС» [16]. Санкції застосовуються Радою ЄС з метою зміни політики або діяльності конкретної держави, частини держави, уряду, організацій або фізичних осіб відповідно до цілей зовнішньої політики Євросоюзу, встановлених статтею 21 Договору про ЄС [17].

Виходить, що обмежувальні заходи (санкції) застосовуються державами ЄС для здійснення спільної зовнішньої політики на підставі міжнародного документу з метою змінити політику

або діяльність конкретної держави. Підкреслимо, не припинити правопорушення державою норм та принципів міжнародного права, не вернути державу у попередній стан до скоєння правопорушення, не відновити «status quo», не примусити керівників держави відшкодувати нанесені збитки тощо, а лише змінити її політику, яка, нібито, не подобається країнам ЄС. Але, чи можна у даному випадку говорити, що це міжнародно-правові санкції як вид міжнародного примусу? Здається, відносити ці обмежувальні санкції до міжнародно-правових санкцій було б явно некоректно, хоча, виходячи з назви, це теж санкції, але не міжнародно-правові, бо вони мають зовсім іншу правову природу. Ось чому автори наукової статті роблять, здається, цілком правильний висновок, що санкції, які застосовуються ЄС «багато в чому виглядають як політична альтернатива застосуванню військової сили, матеріальних стимулів і дипломатії в тій ситуації, коли потрібна якась реакція на дії об'єкта в міжнародному середовищі, а іншого роду дії для Євросоюзу ускладнені або зовсім недосяжні (в тому числі через незгоду в багатьох державах-членах). Виходячи з їх природи, обмежувальні заходи вводяться з задля зміни політики або характеру діяльності тієї чи іншої країни, частини країни, уряду, організацій або фізичних осіб» (курсив наш. – Автор). Й далі... «у майбутньому активне оспоровання в судах рішень ЄС щодо застосування санкцій, а також складнощі з їх імплементацією в окремих державах-членах, можуть мати наслідком відносний відхід від санкцій на користь альтернативних – дипломатичних або навіть силових заходів» [15, с. 144].

Деякі слова стосовно перспектив продовження наукових досліджень правової природи міжнародно-правових санкцій на підставі слушних міркувань науковців Грегуара Малларда (Grégoire Mallard) і Джин Сун (Jin Sun), які дослідили правову природу санкцій з позиції «деколоніального погляду на транснаціональний правовий порядок санкцій» (A Decolonial Perspective on the Transnational Legal Order of Sanctions).

У якості висновків до свого дослідження науковці стверджують, що сьогодні дослідження санкцій є живим науковим напрямом, за яким розглядаються всі аспекти санкцій як інструменту політики, практики управління відповідно до стандартів міжнародного права та історичного прояву гегемонійної експансії.

Автори застерігають інших науковців, що досліджуватимуть проблеми санкцій, щоб вони трималися на певній відстані від вимог політичних сил: РБ ООН, Сполучених Штатів і Європейського Союзу, а Китаю – у найближчому майбут-

ньому. Усі ці організації та держави, за думкою Грегуара Малларда і Джин Сун, звертаються до дослідників, які працюють над санкціями, з проханням проконсультувати їх щодо того, як санкції можна покращити, щоб «працювати краще», але під цим вони часто мають на увазі «мати більш впливові негативні наслідки для економік держав, що піддаються санкціям».

Далі науковці підкреслюють, що тема санкцій та ефективність санкцій є дуже чутливими, тому необхідно не піддаватися сиренам влади, зберігати між ними дистанцію та закликати інших дослідників деколонізувати дослідження санкцій, беручи до уваги колоніальну спадщину, яка існує між минулим і сьогоденням, і працювати над тим, щоб уникнути повторення таких упреждень і навіть боротися проти їх мовчаного відтворення.

Дослідження щодо деколонізації санкцій, продовжують науковці, передбачає дослідження владних структур і вивчення того, як вони сприяють політизації санкцій та їхньому негативному гуманітарному впливу. Це вимагає визнання історичного контексту, в якому були розроблені санкції, і визнання того, що поточний глобальний порядок все ще формується спадщиною колоніальної епохи експлуатації, підкорення та маргіналізації. Щоб деколонізувати дослідження санкцій, ми повинні, наголошують Грегуар Маллард і Джин Сун, заперечити припущення, що санкції є нейтральним інструментом для підтримки міжнародного миру та безпеки [18].

Можна цілком погодитися із науковцями, що застосування примусових заходів у вигляді санкцій відносно держав, що не порушили норми та принципи міжнародного права та не відмовились від виконання взятих на себе міжнародних зобов'язань, ніколи не розглядатиметься світовим демократичним суспільством у якості «нейтрального інструменту для підтримки міжнародного миру та безпеки», а самі держави, стосовно яких такі «санкційні заходи» застосовувалися, ніколи не змиряться з будь-яким неправомірним тиском на них та завжди знайдуть правові методи та засоби для захисту та відстоювання своїх законних інтересів.

Висновки. Міжнародно-правові санкції за своєю правовою природою мають використовуватися державами та міжнародними організаціями виключно задля впливу на агресивні та репресивні держави, а якщо останні скоїли міжнародне правопорушення, то завдяки рішучим санкційним колективним примусовим заходам такі дії припиняються. Міжнародно-правові санкції були, є та залишаються потужним засобом реагування глобальних демократичних акторів на будь-яку агресію з будь-якої сторони.

Література

1. The Covenant of the League of Nations (Including Amendments adopted to December, 1924). 2008 *Lillian Goldman Law Library*. URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp

2. Надибський М. І., Майстренко Ю. І. Статут Ліги Націй очима сьогодення. 2019. С. 104–105. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b65e3481-edb1-45a8-bbc4-8dfd91fae67e/content>

3. Ліга Націй та її історична роль. *КНУ імені Тараса Шевченка*. URL: <http://kimo.univ.kiev.ua/MVZP/47.htm>

4. Шульженко Ф. П. Філософсько-правова природа свавілля в міжнародних відносинах. *Київський часопис права*. 2022. № 4. С. 16–24. DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2022.4.2>

5. Шульженко Ф. П. Політико-правове свавілля в міжнародних відносинах: філософсько-правовий концепт. Міжнародно-правові та гуманітарні питання забезпечення державного та економічного суверенітету в умовах регіональних та глобальних конфліктів: Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (5 листопада 2022 року) / Ред. кол.: Кузьменко О.В., Шульженко Ф.П., Чорна В.Г. Київ: Видавничий центр «Кафедра», 2022. 263 с. С. 9–11. URL: <https://drive.google.com/file/d/10Dl3z0R-iUa8RVb3hLgo46NJsYLkGtRY/view>

6. Summary of the biennial Human Rights Council panel discussion on unilateral coercive measures and human rights. Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. Human Rights Council Forty-third session 24 February–20 March 2020 A/HRC/43/36. URL: <https://docs.un.org/en/A/HRC/43/36>

7. Резюме панельної дискусії Ради з прав людини, що проводиться раз на два роки щодо односторонніх примусових заходів і прав людини – Звіт Управління Верховного комісара ООН з прав людини. *Управління Верховного Комісара з прав людини*, 01 грудня 2017 р. A/HRC/37/31. URL: <https://www.ohchr.org/en/documents/reports/ahrc3731-summary-biennial-human-rights-council-panel-discussion-unilateral>

8. Коваль Д., Бернацький Б. Санкційний довідник: уроки для України з практики іноземного санкційного законодавства та міжнародного права. *Центр прав людини ZMINA*. Аналітичний звіт. Київ, 2023. 96 с. URL: https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2024/03/zmina-encyclopedia-of-sanctions_web.pdf

9. Карлюга Є. К. Поняття санкцій в доктрині міжнародного права. *Правова держава*, № 54, 2024. С. 152–163. DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2024.54.304889>

10. Tom Ruys, Sanctions, Retorsions and Countermeasures: Concepts and International Legal Framework. Forthcoming in Larissa van den Herik (ed.), *Research Handbook on UN Sanctions and International Law* (Edward Elgar Publishing)(2016). URL: <https://surl.li/xeutck>

11. Alexandra Hofer, Legal questions arising from non-UN sanctions and their implications: the case of US sanctions against Russia. SSRN. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3141809

12. Богуцький П. Про санкції: санкційний механізм і національна безпека. Портал Українське право. 01.03.2021. URL: <https://ukrainepravo.com/scientifichthought/naukova-dumka/pro-sanktsiyi-sanktsiynyy-mekhanizm-i-natsionalnabezpeka/>

13. Хавронюк, М. Про «санкції» як спеціальні обмежувальні заходи: регламентація і ризики застосування. Медіа-реформа. 01.03.2021. URL:

<https://rpr.org.ua/news/pro-sanktsii-iak-spetsialni-obmezhuval-ni-zakhody-rehlamentatsiia-i-ryzky-zastosuvannia/>

14. Семишопський Л. Чи не загрожують національній безпеці методи її захисту? *Закон і Бізнес. Верховенство санкцій*. 12 с. URL: <https://zib.com.ua/ua/147253-chi-ne-zagrozhuuyut-nacionalniy-bezpeci-metodi-ii-zahistu.html>

15. Гомля І. А., Микитенко Д. О. Правова природа санкцій ЄС, їх місце в системі зовнішньої політики та безпеки. *Міжнародний мультидисциплінарний науковий журнал «ЛОГОС. Мистецтво наукової думки»*. № 8. Грудень, 2019. С. 140–145. DOI 10.36074/2617-7064.08.034

16. Guidelines on implementation and evaluation of restrictive measures (sanctions) in the framework of the EU Common Foreign and Security Policy. COUNCIL OF Brussels, 2 December 2005 THE EUROPEAN UNION. URL: <https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j9vvik7m1c3gyxp/vj6ipfhvg8zv>

17. Treaty establishing the European Community (Consolidated version 2002). Document 12002E/TXT. OJ C 325, 24.12.2002, p. 33–184. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/tec/2002/oj/eng>

18. Gr̃goire Mallard and Jin Sun, International Law, Security, and Sanctions: A Decolonial Perspective on the Transnational Legal Order of Sanctions. Annual Review of Law and Social Science. Vol. 20. Pp. 97–116. URL: <https://doi.org/10.1146/annurev-lawsocsci-042022-111630>

Анотація

Мулявка В. Є. Правова природа санкцій: міжнародно-правовий та національний вимір. – Стаття.

У статті на підставі аналізу досліджень вітчизняних та закордонних наукових джерел, аналізу міжнародно-правових документів розглянуто правову природу санкцій. Зазначено, що порядок їх застосування має здійснюватися виключно в межах виважених правових та узгоджених обмежень, що встановлюються лише нормами та принципами міжнародного права. Обґрунтовано тезу, що практика застосування санкцій постійно удосконалюється, з'являються нові її форми та види, частка з яких завдяки роботі юристів-міжнародників, впливових політиків та керівників держав та міжнародних організацій потім відображається у сталих нормах та принципах міжнародного права. Правова природа санкцій, як квінтесенція вивченої, обґрунтованої та погодженої суб'єктами міжнародного права узагальненої практики їх застосування, в першу чергу відображається в міжнародних джерелах, яких зараз багато, але найголовнішими залишаються Статут Ліги Націй та Статут ООН. Саме ці два міжнародних джерела визначають основоположні засади, що закладаються у побудову сучасної санкційної політики демократичних держав стосовно порушників міжнародного права. Виділено детермінанти, що сприяють появі можливого свавілля в міжнародно-правових відносинах як в минулому, так і в сучасних умовах на межі XX–XXI сторіччя, коли держава (держави) вдаються до міжнародного примусу без наявності міжнародно-правових підстав, виявляючи при цьому самоправство для досягнення суто своїх меркантильних інтересів за рахунок нанесення шкоди (територіальної, економічної, фінансової) іншій державі. На підставі аналізу зроблено висновок, що міжнародно-правові санкції були, є та залишатимуться потужним засобом реагування глобальних демократичних акторів на будь-яку агресію з будь-якої сторони.

Ключові слова: міжнародно-правові санкції, правова природа санкцій, підстави застосування санкцій, колективні примусові заходи, заходи для підтримання та відновлення миру і безпеки.

Summary

Mulyavka V. Ye. Legal nature of sanctions: international legal and national dimension. – Article.

The article deals with the legal nature of sanctions based on the analysis of domestic and foreign research and international legal research. It is noted that the procedure for their application should be carried out exclusively within the framework of balanced legal and agreed restrictions established only by the norms and principles of international law. The author justifies the thesis that the practice of applying sanctions is constantly improving, and new forms and types of sanctions are emerging. Thanks to the work of international lawyers, influential politicians, and leaders of states and international organizations, some of them are conveyed in the established norms and principles of international law. The legal nature of sanctions, as the quintessence of a verified, justified and agreed by international

law entities generalized practice of their application, is primarily reflected in international sources – of which there are many – but the most important are the Covenant of the League of Nations and the UN Charter. These two international sources define the fundamental principles underlying the construction of the modern sanctions policy of democratic states towards violators of international law. The author identifies the determinants contributing to the emergence of possible arbitrariness in international legal relations both in the past and in modern conditions at the turn of the 20th–21st centuries, when a State (States) resorts to international coercion without international legal grounds, while manifesting arbitrariness to achieve its mercantile interests by causing damage (territorial, economic, financial) to another State. Based on the analysis, it is concluded that international legal sanctions have been, are and will remain a powerful means of global democratic actors' response to any aggression from any side.

Key words: international legal sanctions, legal nature of sanctions, grounds for imposing sanctions, collective enforcement measures, measures to maintain and restore peace and security.